

Γεώργιος Π. Νάκος

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1821
ΜΕΧΡΙ ΤΗΝ ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΧΩΡΩΝ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

<i>Πρόεδρος</i>	: Αθανάσιος Καραθανάσης
<i>Αντιπρόεδρος</i>	: Κωνσταντίνος Χρήστου
<i>Γεν. Γραμματεύς</i>	: Βασίλειος Πάππας
<i>Ταμίας</i>	: Γεώργιος Τσότσος
<i>Έφορος Βιβλιοθήκης</i>	: Κωνσταντίνος Πλαστήρας
<i>Σύμβουλοι</i>	: Θεόδωρος Δαρδαβέσης Ευανθία Κωνσταντίνου ή Τέγου-Στεργιάδου Γεώργιος Νάκος Χαράλαμπος Τσιτσιμπίκος

Copyright: © ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ISBN: 978-960-9458-19-1

Γεώργιος Π. Νάκος

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1821
ΜΕΧΡΙ ΤΗΝ ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑ
ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΧΩΡΩΝ

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΣΤΗΝ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΙΣ 21.03.2016 ΓΙΑ ΤΗΝ 195^η ΕΠΕΤΕΙΟ ΤΗΣ ΕΘΝΕΓΕΡΣΙΑΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2017

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1821
ΜΕΧΡΙ ΤΗΝ ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΧΩΡΩΝ*

I. Εισαγωγικά: Οι εθνικές επέτειοι είναι επέτειοι Μνήμης, δηλαδή Αναμνήσεως, αλλά και σπουδής για τις πράξεις που αποτέλεσαν ορόσημα της εθνικής μας ιστορίας· ταυτόχρονα όμως είναι επέτειοι για την απότιση της οφειλόμενης Τιμής σε Εκείνους, τους γνωστούς ή αγνώστους συντελεστές των μερικότερων πράξεων που συνθέτουν τα Γεγονότα, χωρίς τα οποία δεν θα είχαν συντελεστεί τα επιδιωκόμενα από Εκείνους αποτελέσματα, για τα οποία εμείς, οι νεότεροι απόγονοί τους, σήμερα σεμνυνόμαστε.

Η επέτειος την οποία γιορτάζουμε αναφέρεται στην Επανάσταση του 1821, ως Γεγονός μέγα για το πολύπαθο ελληνικό γένος, με την οποία πραγματοποιήθηκαν οι μύχιες επιθυμίες του αγωνιζόμενου για την ανάκτηση της ελευθερίας του ελληνικού λαού, κυρίαρχος στόχος του οποίου ήταν η αναδημιουργία ιδίου και ανεξάρτητου ελληνικού κράτους.

Η εθνική αυτή Παλιγγενεσία στην ιστορική της πορεία είναι άμεσα συναρτημένη με την απελευθέρωση των λεγόμενων Νέων Χωρών, που κι αυτή μπορεί να χαρακτηριστεί σαν Παλιγγενεσία, μεγαλύτερης ή μικρότερης μορφής, οπωσδήποτε όμως συνέχεια της πρώτης, της εθνικής μας Παλιγγενεσίας, της οποίας αποτελούσε οριακή ολοκλήρωση.

Έτσι η εθνική Παλιγγενεσία και η Παλιγγενεσία των Νέων Χωρών, άμεσα συναρτημένες, αποτελούν τα οριακά ιστορικά Γεγονότα της πορείας του νεότερου Ελληνισμού, τα «πολιτικά θεμέλια» του οποίου θεωρούνται ότι τέθηκαν το 1821, με την ανασύσταση του ελληνικού κράτους, το οποίο, στη συνέχεια, σταδιακά ολοκληρώθηκε, μολοντί απομένει κι άλλος Ελληνισμός εκτός των ορίων της εθνικής μας κυριαρχίας.

---

* Πανηγυρικός λόγος για την 195η Επέτειο της Εθνεγερσίας που εκφωνήθηκε στις 21 Μαρτίου 2016 στην αίθουσα διαλέξεων της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών.

Τα δύο αυτά θεμελιακά ιστορικά Γεγονότα, σταθμοί στον ιστορικό βίο του ελληνικού έθνους, επικεντρώνουν την ειδικότερη θεματική του Πανηγυρικού Λόγου, για την επέτειο της 25ης Μαρτίου 1821, τον οποίο μου έκανε την τιμή να αναθέσει η Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών.

Το θέμα του είναι: *«Η ιστορική εξέλιξη του ελληνικού δικαίου από την Επανάσταση του 1821 μέχρι την Παλιγγενεσία των Νέων Χωρών».*

Στόχος στην όλη ανάλυση του παραπάνω θέματος είναι η αξιολόγηση των μερικότερων δικαιοκίων δεδομένων της ιστορικής εξέλιξεως του ελληνικού δικαίου, τη χρονική περίοδο 1821-1912, έτσι ώστε ο πανηγυρισμός της εθνικής επετείου να μην περιορίζεται απλώς στις εξάρσεις των μεγάλων μορφών του Αγώνα, που έτσι κι αλλιώς μεγάλες ήταν, αλλά να εξειδικεύεται ιδιαίτερα στη σπουδή των ειδικότερων γεγονότων των αναφερομένων στην περίοδο της εθνικής επετείου.

Με τον τρόπο αυτό ο πανηγυρισμός της κάθε φορά θα οριοθετεί την αναβάπτισή μας στο πραγματικά ένδοξο παρελθόν, το οποίο μας επιτρέπει σήμερα τη λειτουργία του εθνικού παρόντος, αλλά ταυτόχρονα θα μας επιβάλλει τον αναλογισμό του παρελθόντος, για τον απαραίτητο φρονηματισμό μας και τον ορθότερο προγραμματισμό του μέλλοντος.

Μια από τις εκφάνσεις της προβληματικής μας αυτής αναφέρεται στο Δίκαιο, το οποίο ως Νεοελληνικό διαμορφώθηκε την περίοδο της Επαναστάσεως του 1821, αναδιαρρυθμίστηκε επί Καποδίστρια, επαναθεμελιώθηκε την Οθώνεια περίοδο, και συνέχισε την ιστορική του πορεία με ορισμένες διαφοροποιήσεις μέχρι σήμερα.

Η έρευνα του Δικαίου που διαμορφώθηκε στην πιο πάνω περίοδο δεν θα περιοριστεί στη διατοπική του διάρθρωση, αλλά θα επεκταθεί και στην απαραίτητη συχέτισή του με το δίκαιο που προΐσχυε στις ελληνικές επαρχίες που απελευθερώθηκαν. Το δίκαιο αυτό ήταν άμεσα συναρτημένο με τις περιπτώσεις των προβλημάτων διαχρονικού δικαίου, που αναγκαστικά εμφανίστηκαν εξαιτίας της μεταβάσεως της χώρας από το ένα νομικό καθεστώς σε ένα άλλο, το οποίο, ειδικά στην περίπτωση μας, ήταν τελείως διαφορετικής φύσεως, δομής και κοσμοθεωρίας.

Χαρακτηριστικό στοιχείο, που είναι ιδιαίτερα εμφανές στις διάφορες γεωγραφικές επεκτάσεις της ελληνικής επικράτειας από το 1821-1912, είναι ότι οι περισσότερες των ελληνικών επαρχιών, που αποτέλεσαν τμήματα του ανασυστημένου ελληνικού κράτους, υπάγονταν προ-

ηγουμένως υπό την οθωμανική κυριαρχία, γεγονός που συντέλεσε στη δημιουργία πολυποίκιλων νομικών προβλημάτων, ορισμένα των οποίων συνεχίζονται μέχρι σήμερα.

II. Το δίκαιο κατά την Επανάσταση του 1821: Η Επανάσταση του 1821 αποτέλεσε το ουσιαστικά εθνικό, πολιτικο-κοινωνικό γεγονός, με το οποίο το ελληνικό έθνος στόχευε στην ανάκτηση της ελευθερίας του και στη δημιουργία ανεξάρτητου και πραγματικά ελεύθερου ελληνικού κράτους. Επαναβίωση δηλαδή του κλασικού ελληνικού ιδανικού της ελευθερίας, η οποία, ως έννοια και ως αρχή, προϋποθέτει για τη λειτουργία της ελεύθερο πολίτη μέσα σε ελεύθερη πολιτεία.

Σαφής έκφραση των επιδιώξεων αυτών των Ελλήνων αποτέλεσε η χαρακτηριστική Διακήρυξη της Ελληνικής Ανεξαρτησίας, που εκφράστηκε από την Α' Εθνική Συνέλευση των Ελλήνων, στο προοίμιο του Προσωρινού Πολιτεύματος της Επιδαύρου, της 1ης Ιανουαρίου 1822, σύμφωνα με το οποίο:

«Το Ελληνικόν Έθνος, το υπό την φρικώδη Οθωμανικήν δυναστείαν, μη δυνάμενον να φέρη τον βαρύτατον και απαραδειγμάτιστον ζυγόν της τυραννίας [...] κηρύττει, ενώπιον Θεού και ανθρώπων, την Πολιτικήν αυτού ύπαρξιν και ανεξαρτησίαν».

Η ειδική όμως αιτιολογία της Επαναστάσεως περιέχεται στη Διακήρυξη της 15ης Ιανουαρίου 1822, της ίδιας Α' Εθνικής Συνελεύσεως, η οποία, παρόλο τον «απολογητικό» χαρακτήρα της, αποτελεί ένα εξαιρετικό δείγμα καλλιπέους εκφράσεως των βασικών αρχών της:

«Ο κατά των Τούρκων πόλεμος ημών, μακράν του να στηρίζεται εις αρχάς τινας δημαγωγικάς και στασιώδεις ή ιδιωφελείς μέρους τινος του σύμπαντος ελληνικού έθνους σκοπούς, είναι πόλεμος εθνικός, πόλεμος ιερός, πόλεμος, του οποίου η μόνη αιτία είναι η ανάκτησις των δικαίων της προσωρινής ημών ελευθερίας, της ιδιοκτησίας και της τιμής, τα οποία, την σήμεραν όλοι οι ευνομούμενοι και γειτονικοί λαοί της Ευρώπης τα χαίρουσιν [...] Δίκαια, τα οποία η φύσις ενέσπειρε βαθέως εις την καρδίαν των ανθρώπων και τα οποία οι νόμοι, σύμφωνοι με την φύσιν, καθιέρωσαν».

Με το αυτό πνεύμα είχαν συνταχθεί και οι Διακηρύξεις της Β' και της Γ' Εθνικής Συνελεύσεως, με τις οποίες διακηρυσσόταν η «πολιτική των Ελλήνων ύπαρξη και Ανεξαρτησία», «ενώπιον του Υπερτάτου Όντος και ενώπιον όλης της οικουμένης», ενώ παράλληλα επεδίωκαν την ουσιαστική αιτιολόγηση των δικαίων σκοπών της Επαναστάσεως.

Πρώτη και βασική εθνική επιδίωξη των Ελλήνων υπήρξε η επίτευξη της ανεξαρτησίας τους.

Κυρίαρχα θέματα για την επίτευξη αυτή ήταν η ανάκτηση της ελευθερίας τους και η άμεση συγκρότησή τους σε ενιαίο κράτος, με ειδικότερο στόχο την υλοποίηση της αρχής της πολιτικής και εθνικής ενότητας των Ελλήνων, υπό «μία προσωρινή Διοίκησιν, καθ' ην η Ελλάς άπασα μέλει να κυβερνηθή εφεξής», την οποία «οφείλουσιν όλοι οι λαοί κάτοικοι της Ελλάδος ν' αναγνωρίζωσι μόνην έννομον και εθνικήν Διοίκησιν αναλόγως προσφερόμενοι».

Για την ανάκτηση της εθνικής τους ελευθερίας οι Έλληνες δεν φείστηκαν καμιάς θυσίας.

Για τη στέρηση της πολιτικής τους ελευθερίας, παράλληλα με το συνεχιζόμενο πόλεμο με τους Οθωμανούς, οι Έλληνες από το πρώτο έτος της Επανάστασης ιδιαίτερη μέριμνα επέδειξαν για την πολιτική τους διοίκηση και την πολιτειακή τους συγκρότηση.

Ουσιαστική μαρτυρία για τις προσπάθειες αυτές των Ελλήνων αποτέλεσαν αρχικά τα Τοπικά Πολιτεύματα, ήτοι ο Οργανισμός της Πελοποννησιακής Γερουσίας, (27ης Δεκεμβρίου 1821), ο Οργανισμός της Γερουσίας της Δυτικής Ελλάδας, (9ης Νοεμβρίου 1821), η Νομική Διάταξη της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδας, (15ης Νοεμβρίου 1821), το Στρατοπολιτικό Σύστημα Σάμου, (10ης Μαΐου 1821) και το προσωρινό Πολίτευμα της νήσου Κρήτης, (20ής Μαΐου 1822), τα οποία είχαν εισαγάγει το δημοκρατικό σύστημα Διοικήσεώς τους, αντιπροσωπευτικού χαρακτήρα.

Μοναδική απόκλιση στο δημοκρατικό «σχήμα» της όλης αυτής διακυβερνήσεως διαπιστώνεται μόνο στη Νομική Διάταξη της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδας, η οποία θέσπιζε περί του «εσομένου Χριστιανού Βασιλέως των Ελλήνων», χωρίς όμως να αλλοιώνεται ουσιαστικά ο δημοκρατικός της χαρακτήρας, γιατί η ανάλυση των διατάξεών της απέδιδε ερμηνεία αναφερόμενη σε Βασιλέα υποκείμενο στους «Εθνικούς Νόμους» και όχι απόλυτο φορέα της εξουσίας, ερμηνεία που οδηγεί στη διαπίστωση ισχύος της Δημοκρατικής και όχι της Μοναρχικής Αρχής.

Στη συνέχεια τα Γενικά Πολιτεύματα των Εθνικών Συνελεύσεων Α' Επιδαύρου, Β' Άστρους και Γ' Τροιζήνας, δημοκρατικού χαρακτήρα, φιλελεύθερης βάσεως και αντιπροσωπευτικής μορφής, συντίθουν στην ενιαία εμφάνιση οργανωμένου κράτους, υπό την αυτή Διοίκηση, την οποία αποτελούσαν στα Πολιτεύματα της Επιδαύρου και του Άστρους, δύο ισοδύναμα πολυμελή πολιτειακά όργανα, που αναφέρονταν στο Βουλευτικό και το Εκτελεστικό, δηλαδή σε μια πολυαρχική

μορφή διακυβερνήσεως των Ελλήνων· διακυβέρνηση η οποία, στη συνέχεια, με το Πολιτικό Σύνταγμα της Τροιζήνας επαναπροσδιορίστηκε σε μονοπρόσωπη μορφή, σύμφωνα με την οποία το μονομελές της «Νομοτελεστικής», δηλαδή της εκτελεστικής εξουσίας, θα αναθέτονταν σε ένα μόνο πολιτειακό όργανο τον Κυβερνήτη.

Η μορφή του Δικαίου την περίοδο της Επανάστασης του 1821 μέχρι της διακυβερνήσεως του Καποδίστρια αναφέρεται στις γενικές διατάξεις των Τοπικών και Γενικών Πολιτευμάτων του Αγώνα, ενώ διασαφηνίζεται ειδικότερα με τις διάφορες νομοθετικές ρυθμίσεις.

Βέβαια οι ασταθείς πολιτικο-κοινωνικές συνθήκες της εποχής εκείνης, σε συνδυασμό με τις θέσεις και τάσεις των διαφόρων παραγόντων του Αγώνα, των επί Τουρκοκρατίας προκρίτων, των στρατιωτικών, του κλήρου, των «ομογενών», που είχαν επανακάμψει στη μαχόμενη Ελλάδα, στους οποίους συμπεριλαμβάνονταν και οι Φαναριώτες, και άλλων φορέων της διαμορφούμενης «ηγέτιδας» τάξεως των Ελλήνων, δεν δημιουργούσαν ιδανικές συνθήκες διαμορφώσεως ενός δικαίου συστήματος προσαρμοσμένου στις γενικότερες παραδόσεις του ελληνικού λαού, ο οποίος δεν είχε σαφείς «θέσεις», ούτε την κατάλληλη παιδεία, παρά μόνο ένα πηγαίο δικαίωμα αισθητήριο, που δεν αρκούσε όμως για την «ορθή» θέσπιση κανόνων δικαίου.

Εξάλλου το διαμορφωμένο κατά την τουρκοκρατία εθιμικό δίκαιο, το οποίο ουσιαστικά αποτελούνταν από σειρά τοπικών εθίμων, κωδικοποιημένων ή όχι, δημιουργούσε διαλυτικές προϋποθέσεις στη δικαιοσύνη ενότητα του ελληνικού λαού και καλλιεργούσε τις τάσεις διατήρησης αυτονομίας στις ελληνικές επαρχίες και στις «ηγετικές» δυνάμεις που κυριαρχούσαν σ' αυτές, με αποτέλεσμα να κινδυνεύει η πολιτική ενότητα της ελληνικής επικράτειας, που τα βήματά της στα πρώτα στάδια αναδημιουργίας της ήταν αβέβαια, αδιαμόρφωτα και ασταθή, μέσα στη δίνη των πολιτικών, κοινωνικών, πολεμικών και διεθνών γεγονότων της εποχής εκείνης.

Οι διατάξεις των Τοπικών Πολιτευμάτων, αν εξαιρεθεί το σχέδιο του Γενικού Οργανισμού Πελοποννήσου του Δημητρίου Ύψηλάντη (Ιούλιος 1821), που προσδιόριζε με αρκετή αοριστία ότι «αι κριταί κρίνουν περί των πολιτικών αμαρτημάτων κατά τους διωρισμένους νόμους», και το συμπληρωματικό σχέδιο του Οργανισμού της Πελοποννήσου, των προκρίτων, κληρικών και στρατιωτικών, που καθόριζε επίσης με γενικά και απροσδιόριστα κριτήρια ότι «αι κριταί να κρίνουν περί των αμαρτημάτων, κατά το καθήκον της ανθρωπότητας, τους νόμους, και τα έθιμα

τα τοπικά, σύμφωνα με το καθήκον της ανθρωπότητας, και με τους νόμους», ως «δίκαιο της Ελλάδας», προέβλεπαν την προσωρινή ισχύ της βυζαντινορωμαϊκής νομοθεσίας.

Οι ρυθμίσεις αυτές χαρακτηριστικά αναφέρονται με αρκετά γενική διατύπωση στον Οργανισμό της Πελοποννησιακής Γερουσίας, (27ης Δεκεμβρίου 1821), που προσέδιδε «άχρι του διοργανισμού των τακτικών νόμων θέλουσιν έχειν το κύρος οι σωζόμενοι νόμοι των χριστιανών Βασιλέων της Κωνσταντινουπόλεως» (& λα΄), ενώ στη Νομική Διάταξη της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδας, (15ης Νοεμβρίου 1821), όπου η αόριστη διατύπωση συμπλεκόταν με την επεισαγωγή όρων χωρίς ειδικότερη διευκρίνιση, αναγνωριζόταν η ισχύς των «κοινωνικών Νόμων των αιμνήστων Χριστιανών Αυτοκρατόρων», τους οποίους «ο Άρειος Πάγος να φροντίση να μεταφέρει εις την σημερινήν Ελληνικήν γλώσσαν· τούτο το μέρος των Βασιλικών, προσδιορίζων τας αντιφάσεις κατά το κοινώς συμφερότερον».

Ως απόκλιση της Νομικής Διατάξεως στην όλη στήριξη της δικαιοσύνης υποδομής της στο βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο υπήρξε η ρύθμιση η αναφερόμενη στην αποδοχή «επί του παρόντος του Εμπορικού Κώδικα της Γαλλίας, αν και η Εθνική Βουλή δέχεται αυτόν», η οποία αποτέλεσε την ουσιαστικά πρόδρομη ρύθμιση ρητής προσδέσεως σε αλλοδαπό νομοθέτημα, πριν ή αυτό επίσημα εισαχθεί σ' ολόκληρη την Ελλάδα και ισχύσει ως «ελληνική» πλέον νομοθεσία.

Το αυτό νομικό καθεστώς ως προς τη «χρήση των νόμων των αιμνήστων ημών αυτοκρατόρων» προβλεπόταν και στο Προσωρινό Πολίτευμα της Κρήτης (20ής Μαΐου 1822).

Στις ασαφείς διατάξεις των πιο πάνω Τοπικών Πολιτευμάτων αντιπαραθέεται το Στρατοπολιτικό Σύστημα Σάμου, (10ης Μαΐου 1821), του Λυκούργου Λογοθέτη, όπου με σαφήνεια διευκρινιζόταν το εφαρμοστέο ουσιαστικό δίκαιο, σύμφωνα με το οποίο προσδιοριζόταν ότι οι τρεις Πολιτικοί Κριτές, που αποτελούσαν μέλη του Πολιτικού Συστήματος της Σάμου, «να κρίνωσιν όλας τας πολιτικές υποθέσεις κατά το Νομικόν του Αρμενοπούλου», ενώ στα χρέη των Εφόρων των χωριών της νήσου ανήκε και η αρμοδιότητα «να θεωρώσιν ως ειρηνοποιοί κριταί μόνον τας μικράς πολιτικές διαφοράς των εγχωρίων των, διότι όλαι αι μεγάλαι και αι εγκληματικαί αναφέρονται αμέσως εις το Γενικόν Διοικητήριον».

Από τις ρυθμίσεις αυτές καταφαίνεται μια φυσιολογική εξέλιξη στην όλη πορεία του Δικαίου που εφαρμοζόταν στη Σάμο επί Τουρκο-

κρατίας, με ρητή αναγνώριση της Εξαβίβλου του Κωνσταντίνου Αρμενόπουλου, που απηχούσε «στη συνείδηση του μεταβυζαντινού Ελληνισμού» την ουσιαστική μορφή της βυζαντινορωμαϊκής νομοθεσίας, ενώ παράλληλα διατηρούσε για τις μικρές αστικές υποθέσεις την έμμεση ισχύ των τοπικών εθίμων.

Η αυτή νομοθετική πολιτική, που συνεπαγόταν από τις διατάξεις των Τοπικών Πολιτευμάτων, με εμμονή στην προσωρινή ισχύ της βυζαντινορωμαϊκής νομοθεσίας, δηλαδή στους «νόμους των αιμνήστων χριστιανών ημών Αυτοκρατόρων», χωρίς όμως να γίνεται καμιά ρητή μνεία στην Εξαβίβλο του Αρμενόπουλου, και σε ορισμένα τμήματα της γαλλικής νομοθεσίας, με εξειδίκευση το Γαλλικό Εμπορικό Κώδικα και το Στρατιωτικό Κώδικα της Γαλλίας, κράτησε επίσης ολόκληρη την περίοδο των Γενικών πολιτευμάτων του Αγώνα, 1822-1827.

Παράλληλα την ίδια περίοδο ίσχυσε ως Ποινικός Κώδικας το λεγόμενο «Απάνθισμα των Εγκληματικών» του 1823, της Β' Εθνικής Συνελεύσεως, που αποτελούσε ένα ευσύνοπτο και σαφές νομοθέτημα για την αντιμετώπιση της τότε ποινικής πραγματικότητας, ενώ εκ των πραγμάτων αποδεικνύεται ότι η πρόθεση ή ο στόχος των συντακτών του δεν αναφερόταν στη δημιουργία ενός σύγχρονου Κώδικα Ποινικού Δικαίου αλλά στην άμεση αντιμετώπιση πρακτικών αναγκών.

Η πιο πάνω όμως νομοθετική πολιτική του ελληνικού «κράτους», το οποίο μολονότι δεν είχε λάβει ακόμη την αναγκαία διεθνή αναγνώριση, που επιτεύχθηκε στη συνέχεια, τυπικά και ουσιαστικά, με σειρά διεθνών Πράξεων των Μεγάλων Δυνάμεων (Μεγάλης Βρετανίας, Ρωσίας και Γαλλίας), χωρίς τη συμμετοχή Ελλήνων Αντιπροσώπων— ήταν με σαφήνεια διατυπωμένη, ως προς την απώτερη αναγκαιότητα της θεσπίσεως γενικών νομοθετικών ρυθμίσεων, στα Πολιτεύματα των δύο πρώτων Εθνικών Συνελεύσεων, που προέβλεπαν το διορισμό «επιτροπής από τα εκλεκτότερα και σοφώτερα μέλη της Ελλάδος [...], διά να συνθέσωσι Κώδικας Νόμων, πολιτικών, εγκληματικών και εμπορικών», χωρίς όμως εξειδίκευση στο επίμαχο θέμα του «προτύπου» που θα λαβαινόταν υπόψη για τη «σύνθεση» των Κωδίκων αυτών. Η «βούληση» δηλαδή ήταν σαφής στα Πολιτεύματα αυτά αλλά αδιαμόρφωτη στο ειδικότερο ρυθμιστικό της περιεχόμενο, γι' αυτό και δεν προτεινόταν καμιά κατευθυντήρια οδηγία.

Το πνεύμα της νομοθετικής γραμμής για την απαραίτητη σύνταξη Κωδίκων, δηλαδή ολοκληρωμένων νομοθετημάτων σε κωδικοποιημένη μορφή, ήταν εμφανές και στο Πολιτικό Σύνταγμα της Ελλάδας, (1ης

Μαΐου 1827), της Γ' Εθνικής Συνελεύσεως Τροιζήνας, μόνο που η ειδικότερη έκφραση της «βουλήσεως» της Συνελεύσεως εκφραζόταν πλέον ή σαφέστερα, διατυπώνοντας στο άρθρ. 99 ότι «η Βουλή χρεωστεί να φροντίση διά να συνταχθώσι Κώδικες, Πολιτικός, Εγκληματικός και Στρατιωτικός, έχοντες ιδιαιτέρως βάσιν την Γαλλικήν Νομοθεσίαν».

Πάνω στο άρθρο αυτό, αν και προσιδιάζει η διατύπωσή του για κατευθυντήρια συνταγματική αρχή, διατυπώθηκε η ερμηνεία ότι «το άρθρ. 99, δηλαδή θεσπίζει την ολοκληρωτική στροφή της νεοελληνικής νομοθεσίας σε ξένα πρότυπα», δηλαδή τη γαλλική νομοθεσία. Είναι προφανές ότι η ερμηνεία αυτή στηρίχτηκε στη γενική διατύπωση «έχοντες ιδιαιτέρως βάσιν την Γαλλικήν Νομοθεσίαν», ενώ η διαπίστωση της «ολοκληρωτικής στροφής» βασίστηκε στο γράμμα του ίδιου άρθρου, επειδή τούτο προέβλεπε σαν βάση των Κωδίκων μόνο τη γαλλική νομοθεσία.

Επίσης, η ίδια διατύπωση, όμως, «έχοντες ιδιαιτέρως βάσιν την Γαλλικήν Νομοθεσίαν», μπορεί να μην έχει τόσο απόλυτο χαρακτήρα, αν υποθεθεί ότι ήταν κατευθυντήρια αρχή, αλλά να σημαίνει ότι κατά τη σύνταξη των Κωδίκων, που θα έπρεπε να χρησιμοποιηθούν οπωσδήποτε ορισμένα πρότυπα, αφού στην Ελλάδα δεν υπήρχαν, να ληφθεί βασικά υπόψη, για συσχετισμό και σύγκριση, και η γαλλική νομοθεσία, ως μια από τις θεσμικές βάσεις, αλλά όχι κατά τρόπο αποκλειστικό.

Η έμφαση που δόθηκε στο άρθρο αυτό για «ολοκληρωτική στροφή» προς τη γαλλική νομοθεσία θα προσέγγιζε πλησιέστερα στο γράμμα αλλά και στο πνεύμα του άρθρ. 99 αν εξειδικευόταν μόνο στο χαρακτηρισμό της «στροφής» απλώς, η οποία είναι και ένα στοιχείο πραγματικό, χωρίς να γενικεύεται με έναν επιθετικό προσδιορισμό που προσέδινε ιδιαίτερη ευρύτητα στο περιεχόμενό του.

Στην άποψη αυτή συνηγορεί και το άρθρ. 142 του ίδιου Συντάγματος της Τροιζήνας που καθόριζε την προσωρινή ισχύ των Βυζαντινών Νόμων κ.ά., ως και του Γαλλικού Εμπορικού Κώδικα, ενώ η παράλληλη ισχύς των εθίμων αποκλειόταν ιδιαίτερα, εξαιτίας του άρθρ. 134 του ίδιου Συντάγματος, σύμφωνα με το οποίο η δικαστική εξουσία «δικάζει κατά τους γραπτούς νόμους του Έθνους».

Ταυτόχρονα, όμως, με την έναρξη της Επαναστάσεως του 1821, η προκρινόμενη μορφή του Πολιτεύματος που θα λάβαινε το στοχευόμενο να ιδρυθεί «νέο» ελληνικό κράτος αποτέλεσε την κυρίαρχη ιδεολογία των Νεοελλήνων, που θα μπορούσε να θεωρηθεί ως συνέχεια μια εν τοις πράγμασι προϋφιστάμενης ατελούς πολιτικής ιδεολογίας του Ελληνι-

σμού, την οποία οι επαναστατήσαντες Έλληνες προσπαθούσαν να μορφοποιήσουν στα Τοπικά και Γενικά Επαναστατικά Πολιτεύματά τους.

Το ζητούμενο πάντως ήταν εάν τα Πολιτεύματα αυτά όντως εξέφραζαν, κάθε φορά, την αληθή «βούληση» των επαναστατησάντων Ελλήνων, όπως αυτή «διατυπωνόταν» στα διάφορα συνταγματικά κείμενα, στα οποία διαφαίνεται ότι οι Έλληνες αναζητούσαν την κατάλληλη μορφή τού υπό συγκρότηση «ελληνικού» κράτους, τη θεμελίωση της οποίας είχαν εναποθέσει –«αναγκαστικά» ή εξαιτίας του συστήματος δι' αντιπροσώπων– στους διάφορους «Παραστάτες» των Εθνικών Επαναστατικών Συνελεύσεων, οι οποίοι, «θεωρητικά», ως «φορείς» της πολιτειακής ιδεολογίας του ελληνικού έθνους, γνώριζαν ή όφειλαν να γνωρίζουν ότι αντιπροσώπευαν έργο και ουσία την υφιστάμενη δικαιοκίνη συνείδηση των Ελλήνων.

Η περαιτέρω ειδικότερη αξιολόγηση θα επιδιώξει να καταστήσει σαφή την ύπαρξη, ενδεχομένως, κατευθυντήριας γραμμής που διέπει έστω και κάτω από αφηρημένη, αρχικά, μορφή, τις τάσεις των Ελλήνων, όπως αυτές εκφράζονταν στα συνταγματικά κείμενα, χωρίς, παρόλα αυτά, να είναι απολύτως διευκρινισμένο αν αυτοί είχαν «επίγνωση» της διαμορφούμενης καταστάσεως, κι αυτό γιατί αρχικά ο στόχος τους «εξαντλούνταν» στην αναζήτηση της καταλληλότερης πολιτειακής μορφής τού υπό συγκρότηση κράτους.

Βασική και κύρια αλλά και ταυτόχρονα εθνική επιδίωξη των επαναστατησάντων Ελλήνων υπήρξε αναμφισβήτητα η επίτευξη της ανεξαρτησίας τους, η οποία πολύ χαρακτηριστικά αναφέρεται στο Προόμιο του Προσωρινού Πολιτεύματος της Επιδάουρου, της 1ης Ιανουαρίου 1822, με την ενσωματωμένη σ' αυτό πολύ επιγραμματική διατύπωση, που ήδη προαναφέρθηκε, σύμφωνα με την οποία: «Το Ελληνικόν Έθνος, το υπό την φρικώδη Οθωμανικήν δυναστείαν, μη δυνάμενον να φέρη τον βαρύτερον και απαραδειγμάτιστον ζυγόν της τυραννίας [...] κηρύττει, ενώπιον Θεού και ανθρώπων, την Πολιτικήν αυτού ύπαρξιν και ανεξαρτησίαν», ενώ ειδικότερη αιτιολογία της Επαναστάσεως του 1821 εμφανίζεται, τελείως ενδεικτικά, στη «Διακήρυξη» της Α' Εθνικής των Ελλήνων Συνελεύσεως της 15ης Ιανουαρίου 1822, στην οποία ορισμένες από τις περιλαμβανόμενες βασικές αρχές της σηματοδοτούν καίρια το εσωτερικό της περιεχόμενο: «πόλεμος εθνικός μη στηριζόμενος εις αρχάς δημογωγικάς και στασιώδεις ή ιδιωφελείς, πόλεμος διά την ανάκτησιν των δικαίων της προσωπικής ημών ελευθερίας, της ιδιοκτησίας και της τιμής ως και των φυσικών δικαίων», κ.ά.

Έτσι, κυρίαρχη διαφαίνεται η απόλυτη αναφορά των στόχων της Ελληνικής Επανάστασής του 1821 στους «εθνικούς», κυρίως λόγους από τους οποίους διαπνεόταν και όχι τους «κοινωνικούς» λόγους, με την έννοια ότι οι πρώτοι (οι «εθνικοί» λόγοι) ως μείζονες, συμπεριλάμβαναν, θεωρητικά, και τους ελάσσονες δεύτερους («κοινωνικούς» λόγους)

Ειδικότερα αιτήματα της πιο πάνω εθνικής επιδιώξεως των επαναστατησάντων Ελλήνων ήταν η ανάκτηση της ελευθερίας τους, με περαιτέρω κυρίαρχο στόχο τη συγκρότησή τους σε «ενιαίο» κράτος, έτσι ώστε να επιτύχουν την επιδιωκόμενη «ένταξη» τους στη λεγόμενη ευρωπαϊκή δικαιοταξία, η οποία τελικά ανήχθη σε θεμελιώδη αρχή, της οποίας δεν έγινε απλώς χρήση, αλλά κατάχρηση.

Διαμορφώνεται έτσι, σταδιακά, μία βασική προβληματική, αναφορικά με το ερώτημα αν η εμφάνιση της λεγόμενης «συνταγματικής ιδέας» κατά την Επανάσταση του 1821 ήταν αποτέλεσμα μια υφιστάμενης ή προϋφιστάμενης πολιτειακής θεωρίας, η οποία θα οδηγούσε στη δημιουργία της «πολιτικής ελευθερίας», ως ουσιαστικό αποτέλεσμα της ανακτήσεως της εθνικής ανεξαρτησίας.

Το κυρίαρχο στοιχείο της θεωρητικά διαμορφούμενης πολιτειακής θεωρίας εστιάζεται στην κυριαρχία της δημοκρατικής ιδεολογίας που βασιζόταν στο αντιπροσωπευτικό σύστημα διοικήσεως των Ελλήνων, όπως αποδεικνύεται από τη σειρά των Τοπικών και Γενικών Δημοκρατικών Πολιτευμάτων του Αγώνα, με αποκλίσεις στο Τοπικό Πολίτευμα της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος, όπου διατυπώνεται ως προτεινόμενη η μη υφιστάμενη τότε μορφή του Πολιτεύματος της «Βασιλευομένης Δημοκρατίας» και στο «Ηγεμονικό» Πολιτικό Σύνταγμα της Ελλάδος του 1832 που οδηγούσε στο Πολίτευμα της Συνταγματικής Μοναρχίας.

Η εσωτερική αξιολόγηση, όμως, του ακριβούς περιεχομένου των Πολιτευμάτων αυτών δεν αποδεικνύει ότι η «βούληση» που διατυπώνονταν στα κείμενά τους αποτελούσε τη «φύσει» κυριαρχική θέση των Ελλήνων ή τις «θέσει» επιβαλλόμενες από τον εξωτερικό παράγοντα απόψεις, που οδηγεί στο αναγκαστικό συμπέρασμα ότι οι Έλληνες την εποχή που αγωνίζονταν για την ανάκτηση της εθνικής τους ελευθερίας δεν είχαν (ούτε μπορούσαν να έχουν με βάση τις υφιστάμενες τότε πραγματικές συνθήκες) τελείως αποσαφηνισμένες πολιτειακές «θέσεις», τις οποίες δεν είχε ούτε η κατά την Τουρκοκρατία διαμορφωθείσα «ηγέτιδα» τάξη τους, η οποία δεν είχε καταλήξει ακόμη τότε στον προσδιορισμό της «μορφής» διακυβερνήσεως που θα ήταν κατάλληλη και συμφέρουσα για την αναδημιουργούμενη «Ελλάδα».

Επομένως οι όντως αυτές μη σαφώς διευκρινισμένες πολιτειακές απόψεις, ενώ οδηγούν στις πιο πάνω μη αποσαφηνισμένες πολιτειακές θέσεις, καταλήγουν στη διαπίστωση ενός πρώτου «σχηματικού» συμπεράσματος ότι οι διατυπούμενες στα Πολιτεύματα του Αγώνα πολιτειακές θεωρίες (διαμέσου της τυπικής αναφοράς τους στη νομοτεχνική τους διατύπωση) μολονότι δεν ήταν τελείως αποκρυσταλλωμένες, διέφυαν, όμως, ακόμη ένα βασικό και ουσιαστικό στάδιο, αυτό το της «διαμορφώσεως».

Βασικό στοιχείο που οδηγούσε στους διαμορφωτικούς παράγοντες συνθέσεως της πολιτειακής ιδεολογίας των Ελλήνων αποτελούσε το εννοιολογικό περιεχόμενο της πολιτικής εκπροσωπήσεως των Ελλήνων στις Τοπικές και Γενικές Εθνικές Συνελεύσεις, η οποία τυπικά γινόταν από τους εκλεγμένους «Παραστάτες» τους, ουσιαστικά, όμως, από τις κατηγορίες:

i. των κατά την Τουρκοκρατία προκρίτων των «ελληνικών», δηλαδή των χριστιανικών κοινοτήτων, των λεγόμενων προηγουμένως «κοτζαμπάσηδων», οι περισσότεροι των οποίων ήσαν εκλεγμένοι «Παραστάτες» τους,

ii. των στρατιωτικών,

iii. των κληρικών, ασχολούμενων, όπως και προηγουμένως κατά την Τουρκοκρατία, εκτός των θρησκευτικών και με «πολιτικά» καθήκοντα, και

iv. των προσώπων που επανέκαμψαν από την αλλοδαπή ως «ομογενείς», μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνονταν και οι Φαναριώτες, που ήλθαν στην Ελλάδα για να συνεισφέρουν τα επιστημονικά τους φώτα στον κοινό κατά των Οθωμανών αγώνα, υπολογίζοντας ταυτόχρονα στη μελλοντική ανέλιξή τους ως «ηγετικών» στοιχείων του έθνους.

Γεγονός, πάντως, ήταν ότι οι πιο πάνω κατηγορίες που φέρονταν ως ουσιαστικοί εκπρόσωποι των Ελλήνων αποτελούσαν μια εν τοις πράγμασι διαμορφούμενη «Ηγέτιδα» τάξη των Ελλήνων, κύριο χαρακτηριστικό της οποίας ήταν η «πολυμορφία» στις επιδιώξεις και τους σκοπούς των στελεχών της, κάθε ένα από τα οποία είχε διαφορετική πολιτική και κοινωνική ιδεολογία.

Η τελευταία αυτή διαφορετική ιδεολογία οδηγούσε πλησιέστερα στην ορθότερη προσέγγισή της από την άποψη του επιδιωκόμενου στόχου, ο οποίος με βάση την επόμενη ανάπτυξη, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι απέβλεπε είτε στην άμεση και απόλυτα κυρίαρχη «ηγεμόνευσή» τους, είτε στην έμμεση αλλά σταθερή «κηδεμόνευσή» τους επί των Ελλήνων.

Έκφραση του τελευταίου στόχου θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι, επειδή ο βαθμός ειλικρίνειας των στελεχών που εντάσσονταν στον στόχο αυτό δεν μπορούσε να ελεγχθεί αξιόπιστα, το πιθανότερο ήταν μια πιο ουσιαστική «χειραγώγηση» των Ελλήνων, για την επιτυχία της οποίας κρίθηκε απαραίτητη μια άκρατη μίμηση των υφιστάμενων στην αλλοδαπή πολιτειακών και λοιπών «προτύπων», που οδηγούσε στην ουσία σε έναν ουσιαστικό και λεκτικό αποπροσανατολισμό.

Αποπροσανατολισμός που ήταν εμφανής στις προτεινόμενες «μορφές» διακυβερνήσεως και στα διάφορα «σχήματα» Πολιτευμάτων, τα οποία διαπνέονταν από τις προσωπικές, τις περισσότερες φορές, αντιλήψεις των συντακτών τους, με αποτέλεσμα να υφίσταται αντίθεση μεταξύ θεωρίας και πραγματικότητας, ή, ακόμη, ουσιαστική διάσταση μεταξύ ενός άρτιου νομοτεχνικά Πολιτεύματος και της μη ομαλής εφαρμογής του στην πράξη.

Ένα τμήμα πάλι της υπό διαμόρφωση «ηγέτιδας» τάξεως υπαγόταν στην κατηγορία των πνευματικών ανθρώπων, η οποία περιελάμβανε εντοπίους λογίους, παράλληλα, όμως, και Έλληνες από το εξωτερικό, με επιδιώξεις όχι πάντοτε σαφώς προσδιορισμένες.

Έτσι οι πιο πάνω φορείς της «ηγέτιδας» τάξεως επιδίωκαν είτε με τη μέθοδο της «πολιτικής καλλιέργειας» του ελληνικού λαού να αφυπνίσουν απλώς το «πολιτικό αισθητήριο» των Ελλήνων, για την ενίσχυση και εδραίωση των δημοκρατικών ιδανικών στα πλαίσια του αντιπροσωπευτικού πολιτεύματος, είτε να δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις «εντάξεως της Ελλάδος» στην ευρωπαϊκή δικαιοταξία, από τις οποίες εκτρέπονταν, παρερμηνεύοντας ορισμένες φορές την ουσία των προϋποθέσεων αυτών, με αποτέλεσμα μια προσπάθεια εισαγωγής των πολιτειακών «προτύπων» που λειτουργούσαν στην αλλοδαπή «αντιγράφοντάς» τα, αφιστάμενοι με τον τρόπο αυτό από την εκφρασμένη διά των Συνελεύσεων των Ελλήνων σαφή «βούληση» του έθνους.

Η απώτερη επιδίωξη της πιο πάνω προσπάθειας εφαρμογής της «πολιτικής καλλιέργειας» του ελληνικού λαού ήταν διαφορετική, γιατί ενώ εμφανώς δηλωνόταν ότι απέβλεπε στην «πολιτική διαπαιδαγώγηση» των Ελλήνων, στην ουσία κεντρικός της στόχος και βασικός της σκοπός ήταν η υλοποίηση της αρχής της «εντάξεως της Ελλάδος από την άποψη του δημοσίου δικαίου μεταξύ των πεπολιτισμένων Εθνών της Ευρώπης» και ταυτοχρόνως η «πολιτιστική υπαγωγή» των Ελλήνων μεταξύ ενός των προηγμένων κρατών, όπως του γαλλικού, αγγλικού ή γερμανικού, πέραν της προσπάθειας εισαγωγής του μοναρχικού

πολιτεύματος, η οποία είχε εκδηλωθεί με ουσιαστικές «εξωτερικές» πιέσεις, που ανταποκρίνονταν στην «εσωτερική» πραγματικότητα προβολής στους Έλληνες των υποψήφιων ηγεμόνων, που επιδίωκαν να αναλάβουν τη διακυβέρνηση της μαχόμενης Ελλάδος.

Έτσι, στην προκείμενη περίπτωση, η διαμόρφωση ως γενικής αρχής της προσπάθειας για «ένταξη των Ελλήνων με την πεπολιτισμένη Ευρώπη», αποκτά σταδιακά ευρύτερο περιεχόμενο, γιατί οι κύριες τάσεις των Ελλήνων και ιδιαίτερα των λογίων προσέκλιναν ευθέως για τη σύνδεσή τους με μία από τις Μεγάλες Δυνάμεις, ανάλογα με την κάθε φορά κρατούσα πολιτική παράταξη.

Ειδική έκφραση της ήδη διαμορφωμένης τάσεως που προαναφέρθηκε, αλλά και ιδιαίτερα ουσιαστική απόδειξή της, αποτελεί η γνωστή «Πράξη» της 30ής Ιουνίου (26ης Ιουλίου) 1825, για την αποκλειστική προστασία της Ελλάδος από την Αγγλία, την οποία υπέγραφαν σημαίνοντες πολιτικοί και στρατιωτικοί της εποχής εκείνης «εξ ονόματος του Ελληνικού Έθνους, διά της οποίας η Εθνική των Ελλήνων ελευθερία [...] παρακατατίθεται [...] εις την απόλυτον υπεράσπισιν της Μεγάλης Βρετανίας», οφειλόμενης της ενέργειας αυτής στους προσκείμενους προς την Αγγλίαν Έλληνες, με την οποία παρεμβάλλονταν εμπόδια στην αξάμενη από τους γαλλόφρονες κίνηση της αναγορεύσεως του δούκα του Νεμούρ ως «Βασιλέως των Ελλήνων».

Εκτός όμως της ευθείας συνδέσεως των Ελλήνων κατά περίπτωση με μία από τις Μεγάλες Δυνάμεις, εξαιτίας των συχνών κομματικών εναλλαγών στις ελληνικές «Διοικήσεις», διαμορφώθηκαν και άλλες ουσιαστικές διακυμάνσεις, οι οποίες ήταν αναπόφευκτες, γιατί, εξαιτίας της ελλείψεως αυτόχθονος επιστήμης, έπρεπε ή να στραφούμε προς την αρχαία Ελλάδα που ακτινοβολούσε ή να μιμηθούμε με τη μέθοδο της μεταγλωττίσεως των αλλοδαπών επιστημονικών προτύπων το ακμάζον πνεύμα της Ευρώπης.

Η πρώτη τάση, που προσέβλεπε προς την κλασική αρχαιότητα, αναγόμενη σε αρχαιολατρία, ήταν ανεπίτευκτη λόγω μη υπάρξεως αντικειμενικών προϋποθέσεων, με εξαίρεση την προσπάθεια του τοπικού Πολιτεύματος της «Νομικής Διατάξεως της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος» (15ης Νοεμβρίου 1821), με την οποία επιδιωκόταν, με έμμεσο αλλά διδακτικό τρόπο, η διαμέσου της αναγωγής στις κλασικές έννοιες και αξίες η ανασύνδεση με το ένδοξο ελληνικό κλασικό παρελθόν.

Η δεύτερη τάση, συνιστάμενη στη μετάφραση αλλοδαπών συγγραμμάτων ήταν δυσεφάρμοστη, λόγω ελλείψεως των υποκειμενικών

προϋποθέσεων από τους πρόσφατα αποκτήσαντες την πολιτική τους ελευθερία τέως «υπόδουλους» Έλληνες.

Ενδεδειγμένη κατά ταύτα πολιτειακή «λύση» για την Ελλάδα δεν βρισκόταν σε εμφανές επίπεδο, που θα μπορούσε να προσδώσει ικανά στοιχεία για την ουσιαστική της επιβίωση, γιατί υπό τις τότε συνθήκες υπήρχε και ουσιαστική αδυναμία εξευρέσεώς της, πέραν του ότι, εκτός από τις δυσχέρειες αυτές, τα υφιστάμενα ή τα ισχύσαντα πολιτειακά «πρότυπα» δεν ήταν πρόσφορα για την ενδεχόμενη προσαρμογή τους στο υπό συγκρότηση ελληνικό κράτος.

Καταλήγοντας, με βάση τις γενικότερες «θέσεις» που προαναφέρθηκαν, θα μπορούσε να παρατηρηθεί ειδικότερα ότι η διαμόρφωση της «Συνταγματικής Ιδέας» από το «αφηρημένο» αρχικά περιεχόμενό της «σχηματοποιείται» σταδιακά.

Στη «σχηματοποίηση» αυτή συνηγορούν τα εξής δεδομένα που βασιζόνταν:

i. στη σύνταξη των τριών Γενικών Δημοκρατικών Πολιτευμάτων του Αγώνα (1822-1827), τα οποία, μολονότι η βιωσιμότητά τους δεν δοκιμάστηκε στην ουσιαστική πρακτική εφαρμογή τους, διέπονταν θεωρητικά από μια σαφή έκφραση της Δημοκρατικής Αρχής, τα ειδικότερα στοιχεία της οποίας είναι εμφανή κυρίως στις μερικότερες διατάξεις των κυριότερων «διοικούντων» οργάνων τού υπό αναδιοργάνωση κράτους, τεκμηριώνοντας έτσι την απώτερη βάση του δημοκρατικού πολιτεύματος στο διαμορφωμένο κατά την Τουρκοκρατία αντιπροσωπευτικό καθεστώς διοικήσεως των υπόδουλων χριστιανών,

ii. στις προσπάθειες των Ελλήνων λογίων του εξωτερικού, καθώς και των εγκατασταθέντων στην Ελλάδα αλλοδαπών, για την καλλιέργεια και την εμπέδωση των δημοκρατικών ιδεωδών,

iii. στη δημιουργία «ηγετικής τάξεως» που προέρχονταν από την επιστήμη για την «πολιτική διαπαιδαγώγηση» των Ελλήνων, και

iv. τις συνδετικές κινήσεις συγκρασμού της δημοκρατικής βάσεως των Πολιτευμάτων προς τον θεσμό του Συνταγματικού Βασιλέα, που συνάγονταν τόσο από την πρώτη μνεία περί «Βασιλέως», έστω και τοπικής σημασίας, που απαντάται στο Τοπικό Πολίτευμα της «Νομικής Διατάξεως της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος» (15ης Νοεμβρίου 1821) που απηχούσε μορφή Πολιτεύματος με ουσιαστικές Δημοκρατικές αρχές μετά Βασιλέως - Μονάρχη, όσο και από τις προσπάθειες των ειδικών Επιτροπών του Βουλευτικού για την εξεύρεση «Συνταγματικού Βασιλέα» (1823-1826), στα πλαίσια των οποίων είχε συνταχθεί (1823)

και σχετικό Προσχέδιο Βασιλικού Συντάγματος υπό τον ειδικότερο τίτλο «Σχέδιον Συντάγματος 6 Ιουλίου 1823», τα τελικά αποτελέσματα, όμως, παρόλα αυτά, εξαιτίας πολλών λόγων και αιτιών, δεν κατέληξαν (1826) σε θετικές λύσεις, για την εισαγωγή στο τότε ελληνικό πολιτικό σύστημα του βασιλικού θεσμού, ως οργανικού στοιχείου του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Εμφανίζεται έτσι μια ουσιαστική διακύμανση στη σχηματοποίηση της «συνταγματικής ιδέας», όπως αυτή αποτυπώνεται στα Συνταγματικά κείμενα του Αγώνα, μολονότι η διακύμανση αυτή, εξειδικευμένη ως προς την προκρινόμενη μορφή διακυβερνήσεως, εξακολουθεί να υφίσταται, παρόλο που τα Τοπικά Πολιτεύματα του Αγώνα (εκτός της Νομικής Διατάξεως της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος, που προαναφέρθηκε) και τα τρία Γενικά Πολιτεύματα της Επανάστασεως είχαν εισάγει το αμιγές Δημοκρατικό σύστημα Διοικήσεως, αντιπροσωπευτικού χαρακτήρα.

Ειδική απόκλιση από τις θεωρητικές πιο πάνω δημοκρατικές αρχές, σε άμεσο συγκερασμό με τη Μοναρχική Αρχή, εμφανίζεται το Πολιτικό Σύνταγμα της Ελλάδος (15ης Μαρτίου 1832), που αποκλήθηκε «Ηγεμονικό» ή «Βασιλικό», το οποίο από την άποψη της πολιτειακής «μορφής» καθιέρωνε θεωρητικά το πολιτειακό σύστημα της «Συνταγματικής κοινοβουλευτικής Μοναρχίας», το οποίο σημειώνεται ότι διελάμβανε «τις μεταξύ Συνταγματικού Μονάρχου και συνταγματικώς Βασιλευομένου Έθνους σχέσεις».

Το «Ηγεμονικό», όμως Σύνταγμα της Ε' Εθνικής Συνελεύσεως του Άργους και Ναυπλίου, μολονότι ποτέ δεν ίσχυσε, αμφισβητήθηκε και η νομιμότητα της Συνελεύσεως που το ψήφισε από την «εν Προνοία κατ' επανάληψιν Δ' Εθνικήν των Ελλήνων Συνέλευσιν», που αποκλήθηκε «Δ' κατά συνέχειαν Εθνική των Ελλήνων Συνέλευσις», που συνήλθε στο Άργος (11η Ιουνίου 1832), με «αναγκαστική» παραδοχή, όπως και η προηγούμενη Συνέλευση, του Μοναρχικού τύπου, ως μορφής Πολιτεύματος, η οποία θα ήταν προσαρμοσμένη στο αντιπροσωπευτικό σύστημα και υπό την προϋπόθεση της ισχύος Συντάγματος.

Παρόλα αυτά και άσχετα με τις ουσιαστικές προσπάθειες ανασυγκροτήσεως ενός νέου τύπου Μοναρχικού Πολιτεύματος οι εργασίες της «Δ' κατά συνέχειαν Εθνικής των Ελλήνων Συνελεύσεως» ματαιώθηκαν, για τον «απλό» λόγο ότι οι «Αντιπρέσβεις της Συμμαχίας» με το από 29ης Ιουλίου 1832 έγγραφό τους, προς τη Συνέλευση, διαμέσου του αρμόδιου επί των Εξωτερικών Γραμματέα της Ελληνικής Κυβερνή-

σεως, διαδήλωναν τη λύπη τους γιατί «αι συμβουλαί [των] δεν εισηκούσθησαν, εξ εναντίας [δε] η Κυβέρνησις επετάχυνε την συγκάλειψιν της Συνελεύσεως [...]» και αποφάσισαν κυριαρχικά τη διατήρηση της παλαιάς προσωρινής Κυβερνήσεως, η οποία υπήρχε πριν από τη σύγκληση της «Δ' κατά συνέχειαν» Συνελεύσεως, αρνούμενοι σ' αυτή την περαιτέρω νομιμότητά της και ως εκ τούτου το κύρος των συντακτικών της εξουσιών, ίσως, εξαιτίας της εκλογής του Όθωνα ως «Βασιλέως της Ελλάδος», ο οποίος [δηλαδή η Αντιβασιλεία του και περαιτέρω η Βαυαρική Κυβέρνηση ενδεχομένως] δεν θα επιθυμούσε περαιτέρω πιο ενεργοποιημένο «συγχρωτισμό» με την τότε σε ουσιαστική συνταγματική λειτουργία «Δ' κατά συνέχειαν» Εθνική Συνέλευση.

III. Το δίκαιο κατά την Καποδιστριακή περίοδο: Το πρόβλημα της μορφής του Δικαίου που θα καθιερωνόταν για την ανασυστημένη σε κράτος Ελλάδα, παρόλο που αποτελεί καίριο οριακό ζήτημα στην όλη ανάπτυξη της ιστορικής εξέλιξης του ελληνικού δικαίου, δεν έγκειται, στην περίοδο αυτή που εξετάζεται, σε ποιο νομοθετικό πρότυπο τελικά θα προσανατολιζόταν η Ελλάδα, μολονότι κι αυτό είναι ερευνητέο, αλλά ποια μορφή Δικαίου ήταν δυνατή να καθιερωθεί ή εφικτή υπό τις συνθήκες της εποχής εκείνης, όταν μάλιστα κι αυτή η εδραίωση της πολιτειακής συστάσεως της χώρας εμφάνιζε στοιχεία ιδιαίτερης αστάθειας.

Ο συνεχιζόμενος πόλεμος και η διακυμαινόμενη πολιτική κατάσταση, που προήλθε από τη Συνθήκη των Μεγάλων Δυνάμεων «περί ειρηνοποίησεως της Ελλάδος» του 1827, συντέλεσαν στην προσωρινή ατομική αποδέσμευση του Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια από τους λειτουργικούς φραγμούς του Πολιτικού Συντάγματος της Ελλάδας, αποδέσμευση την οποία ο Καποδίστριας εξασφάλισε και τυπικά με τον Νόμο ΝΗ/1828, που εκδόθηκε από τη Βουλή των Ελλήνων, πιστεύοντας ότι η ουσιαστική λειτουργία του Συντάγματος θα παρακωλυόταν έτσι κι αλλιώς από την όλη πολιτικο-κοινωνική κατάσταση της χώρας.

Η τάση αυτή ισχυροποιήσεως της Εκτελεστικής εξουσίας, για την πραγματοποίηση της κεντρικής σκέψεως του Καποδίστρια που στόχευε στη δημιουργία πραγματικής πολιτειακής υποδομής, με την πραγμάτωση της οποίας θα μπορούσε να επιτευχθεί η πλήρης εφαρμογή της ουσιαστικής Δημοκρατικής Αρχής, ήταν που διαμόρφωσε τα στοιχεία που απαιτούνταν για την επίτευξη της «πολιτικής ενότητας» της ελληνικής επικράτειας.

Έτσι προκρίθηκε από τον Καποδίστρια το συγκεντρωτικό σύστημα διακυβερνήσεως, που εμφάνιζε, εξωτερικά τουλάχιστον, τα στοιχεία μιας τυπικής πολιτικής ενότητας, ενώ παράλληλα απέβλεπε στην υλοποίηση όλων των μερικότερων εννοιολογικών της στοιχείων, ένα από τα οποία εξειδικευόταν στην επίτευξη της «δικαιικής ενότητας».

Σαφής έκφραση της προσπάθειας αυτής για την ουσιαστική ενεργοποίησή της, η οποία θα οδηγούσε στην απαραίτητη δικαιική ενότητα, αποτέλεσαν η συγκρότηση τριμελούς Επιτροπής από τους Χριστόδουλο Κλονάρη, Ιωάννη Γενατά και Γρηγόριο Σούτσο «ήτις θέλει καταγίνεσθαι μερικώτερον εις την κατασκευήν των σχεδίων των διατάξεων ή των νόμων, όσοι αποβλέπουν [εις] τον προσωρινόν Οργανισμόν των Δικαστηρίων [...] και εις την σύνθεσιν ενός Κώδικος της Διαδικασίας και βραδύτερον ενός Πολιτικού και Ποιναίου [δηλαδή Ποινικού] Κώδικος».

Αποτέλεσμα των εργασιών της Επιτροπής αυτής υπήρξε το πρώτο βασικό νομοθέτημα «περί του Διοργανισμού των Δικαστηρίων», Ψήφισμα υπ' αριθ. ΙΘ' (19), της 15ης Δεκεμβρίου 1828, το οποίο στο άρθρο 38 προσδιόριζε το εφαρμοστέο δίκαιο, σύμφωνα με το οποίο: «τα δικαστήρια ακολουθούν εις μεν τα πολιτικά τους νόμους των αυτοκρατόρων, περιεχομένους εις την πρόχειρον Εξάβιβλον του Αρμενοπούλου, εις δε τα εμπορικά τον της Γαλλίας Εμπορικών Κώδικα. Έως ου εκδοθή ο παρασκευαζόμενος Ποινικός Κώδιξ, εις τα διορθωτικά και εγκληματικά κρίνουν κατά το Απάνθισμα των Εγκληματικών και κατ' επιείκειαν».

Μνεία για την ισχύ των εθίμων δεν γινόταν στο πιο πάνω άρθρο, υπήρχε μόνο στο άρθρο 3 του ίδιου Ψηφίσματος μια έμμεση αναφορά σε εθιμογενές νομικό καθεστώς, με τη νομιμοποίηση της δυνατότητας των ενδιαφερομένων «να επιτρέψουν, οσάκις συμφωνήσουν, την κρίσιν των πολιτικών και εμπορικών διαφορών τους εις αιρετούς κριτάς», ενώ μεταγενέστερα με την Πράξη υπ' αριθ. 64, της 4ης Φεβρουαρίου 1830, εξαγγέλθηκε η απαρχή προεργασίας για τη σύνταξη Κώδικα αναφερόμενου στο «όλον των πολιτικών εθνικών νόμων», ο οποίος θα βασιζόταν στη «συμπαραβολή» των «υπαρχόντων γραπτών με τους αγράφους νόμους (οίτινες επομένως θέλουν συλλεχθή)», μετά την προεργασία της «διασαφήσεως των πολιτικών παλαιών βυζαντινών», εξαγγελία όμως η οποία ατόνησε, ενδεχομένως, εξαιτίας της βεβαιότητας που εδραιώθηκε από την εν γένει νομοθετική προεργασία ότι η περισυλλογή του εθιμικού νομικού υλικού ενείχε δυσχέρειες, οπότε η νομική ισχύς των εθίμων με τον νέο Διοργανισμό των Δικαστηρίων, που περιλαμβανόταν στο Ψήφισμα υπ' αριθ. 152, της 15ης Αυγούστου 1830, επανήλθε στην έμμεση

θέση στην οποία βρισκόταν και υπό το καθεστώς του ΙΘ΄ Ψήφισματος.

Το νομοθετικό έργο της καποδιστριακής περιόδου δεν παρέμεινε μόνο στα πιο πάνω νομοθετήματα.

Με το Ψήφισμα υπ' αριθ. Α΄ (30), της 6ης Μαΐου 1829, θεσπίστηκε η «Εγκληματική Διαδικασία», η οποία ρύθμιζε θέματα ποινικού δικονομικού δικαίου· με το Ψήφισμα υπ' αριθ. ΛΓ΄, της 18ης Μαΐου 1829, αντιμετωπίστηκε μαζί με τη σύσταση των λεγόμενων δικαστηρίων επιεικείας και η ρύθμιση των παλαιών οφειλών που γεννήθηκαν κατά την Επανάσταση· ενώ ο τρόπος εκδικάσεως των λεγόμενων «θαλασσιών διαφορών» μεταβλήθηκε με το Ψήφισμα υπ' αριθ. ΚΣΤ΄, της 10ης Απριλίου 1829, «περί Οργανισμού του Θαλασσιού Δικαστηρίου· ενώ με το υπ' αριθ. 68 Ψήφισμα, της 11ης Φεβρουαρίου 1830, «περί συγγραφής διαθηκών», που ίσχυε μέχρι της καταργήσεως του υπό του Νόμου ΓΨΠ΄/1911 «περί διαθηκών», προσδιορίστηκαν οι μορφές των διαθηκών και οι προϋποθέσεις εκφράσεως των δηλώσεων τελευταίας βουλήσεως.

Το πλέγμα των δικαιικών ρυθμίσεων του Καποδίστρια, αν έπρεπε να το υπαγάγουμε σε μια συμπερασματική κρίση, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ουσιαστική προσπάθεια θεσπίσεως δικαίου προσαρμοσμένου στην τότε ελληνική νομική πραγματικότητα, προσπάθεια η οποία αποτέλεσε σπουδαίο προστάδιο στην όλη δικαιοσύνη της χώρας, που επιτεύχθηκε μεταγενέστερα πιο συστηματικά από την Αντιβασιλεία του Όθωνα.

Η προσπάθεια του αυτή κρίνεται ακόμη περισσότερο αξιόλογη αν συσχετιστεί με τις συνθήκες λειτουργίας του κράτους τότε, τη χαώδη κατάσταση της ποινικής δικαιοσύνης, την αύξηση των αδικημάτων κ.ά., για τα οποία έπρεπε τα νομοθετικά μέτρα που θα λαβάζονταν να ήταν και πρόσφορα στην εφαρμογή τους και τελεσφόρα, δηλαδή κατάλληλα και επιδεκτικά αποτελέσματα.

Γιαυτό είναι εμφανές ότι ο Καποδίστριας εργάστηκε πάνω σ' ένα πλαίσιο δικαιοσύνης ενότητας του ελληνικού δικαίου, χωρίς να προσφύγει ούτε σε λύσεις που δεν προσαρμόζονταν στην ελληνική πραγματικότητα, όπως αυτούσια εισαγωγή ξένου δικαίου, ούτε να αποδεχτεί χωρίς έλεγχο το νομικό καθεστώς που προΐσχυε, όπως όλης της βυζαντινορωμαϊκής νομοθεσίας κατά το πρότυπο των διατάξεων των Πολιτευμάτων του Αγώνος, ούτε, επίσης, των εθίμων που υπήρχαν, εξαιτίας της ποικιλομορφίας τους, γεγονότα που θα μπορούσαν να κλονίσουν την ιδέα της δικαιοσύνης ενότητας του ελληνικού δικαίου.

Η συνεχιζόμενη όμως έλλειψη θετικών προϋποθέσεων ομαλού πολιτικού βίου αποτέλεσε βασικό ανασχετικό στοιχείο για την ολοκλήρωση της όλης νομοθετικής προσπάθειας του Καποδίστρια, η οποία, παρόλα αυτά, δεν συνεχίστηκε εξαιτίας της βίαιης διακοπής του βίου του, οπότε η συνολική αξιολόγηση του έργου του αναγκαστικά είναι συνυφασμένη μόνο με το νομοθετικό έργο το οποίο με τις τότε οριακές συνθήκες λειτουργίες του κράτους πέτυχε.

IV. Το δίκαιο κατά την Οθώνεια περίοδο: Με τη λήξη της καποδιστριακής περιόδου αρχίζει πλέον νέα πορεία στην ιστορική εξέλιξη του νεοελληνικού δικαίου, δημοσίου και ιδιωτικού.

Το νεότερο ελληνικό κράτος από το δημοκρατικό τρόπο διακυβερνήσεως οδηγήθηκε στις μοναρχικές «εκφράσεις» της πολιτικής εξουσίας, μολονότι επιχειρήθηκε μια μορφή συγκερασμού όλων αυτών των θέσεων και τάσεων, όπως αποτυπώθηκε στο Πολιτικό Σύνταγμα της Ελλάδας, της 15ης Μαρτίου 1832. Το Σύνταγμα αυτό, αν και δεν ίσχυσε, προέβλεπε το πολιτειακό σύστημα της «Συνταγματικής κοινοβουλευτικής Μοναρχίας» που διελάμβανε «τας μεταξύ συνταγματικού Μονάρχου και συνταγματικώς βασιλευομένου Έθνους σχέσεις», τις οποίες δεν κατάφερε να εξομαλύνει η Εθνική Συνέλευση που συνήλθε αμέσως μετά τη διάλυση της προηγούμενης, γιατί κι αυτή διαλύθηκε πριν ή ολοκληρώσει το έργο της.

Έτσι επιβλήθηκε στην Ελλάδα η απόλυτη Μοναρχία, η οποία, προβλεπόμενη υπό ασαφή μορφή στις διεθνείς Πράξεις που συνομολογήθηκαν για τη χώρα μας, ουσιαστικά πραγματώθηκε από την Αντιβασιλεία του Όθωνα που ασκούσε για λογαριασμό του τα κυριαρχικά δικαιώματά του επί της Ελλάδας.

Με τον τρόπο ή τις διαδικασίες αυτές επήλθε μια αλλοίωση στις πεποιθήσεις, στο φρόνημα και στην πίστη για την έννοια της ελευθερίας, της ελληνικής αρχής της ελευθερίας, την οποία δεν μπόρεσαν να εξασκήσουν οι Έλληνες για να αποφασίσουν με «οικεία» τους θέληση τον τρόπο διακυβερνήσεώς τους.

Βέβαια αυτό δεν σημαίνει ότι η εκπροσώπηση των Ελλήνων στις διάφορες Εθνικές Συνελεύσεις εξέφραζε πάντοτε τη γνήσια αντιπροσωπευτική «έκφραση» του ελληνικού λαού, αλλά σε οποιαδήποτε περίπτωση υπήρχε μια ανεκτή άσκηση των πολιτικών δικαιωμάτων των Ελλήνων, η οποία αν συνεχιζόταν ομαλά θα διαμορφωνόταν σε επίπεδα τα οποία θα εξέφραζαν πιο αληθινά την ελληνική πολιτειακή ιδεολογία, η

οποία κι όταν άρχισε να «προσβλέπει» στην ανάγκη καθιερώσεως «βασιλικού» σχήματος διακυβερνήσεως, προσέβλεπε σε βασιλέα υπό το Σύνταγμα το οποίο θα κατάρτιζαν μαζί, Λαός και Βασιλέας.

Για την ειδικότερη όμως αναδιοργάνωση του Δικαίου στην Οθωνεία περίοδο η συμβολή της Αντιβασιλείας του Όθωνα και ιδιαίτερα του Γεωργίου-Λουδοβίκου φον Μάουρερ ήταν όχι μόνο σημαντική αλλά θεμελιακής δικαιοκτικής βάσεως. Με τους τέσσερις σύγχρονους Κώδικες που συνέταξε, δηλαδή τον Ποινικό Νόμο του 1833, που τέθηκε σε ισχύ το 1834, και τους τρεις Κώδικες που αποτελούνταν από τον Οργανισμό Δικαστηρίων και Συμβολαιογράφων, την Ποινική Δικονομία και την Πολιτική Δικονομία, που δημοσιεύτηκαν το 1834 και τέθηκαν σε ισχύ το 1835, αναδιοργανώθηκε το όλο νομικό-δικαιικό σύστημα της χώρας. Παράλληλα το ίδιο έτος τέθηκε σε ισχύ και η μετάφραση του Γαλλικού Εμπορικού Νόμου.

Πολιτικό δηλαδή Αστικό Κώδικα ο Μάουρερ δεν συνέταξε, γιατί απέβλεπε στη συγκέντρωση των εθίμων, σύμφωνα με τις θεωρίες της ιστορικής σχολής του δικαίου που θεωρούσαν το δίκαιο σαν εκδήλωση του λαϊκού πνεύματος, μια έκφραση του οποίου αποτελούσε το έθιμο.

Στην πρακτική υλοποίηση του σκοπού αυτού απέβλεπαν και οι Εγκύκλιοι των υπουργών Δικαιοσύνης Χριστόδουλου Κλονάρη και Γεωργίου Πραΐδη του 1833 με τις οποίες επιζητούνταν η συγκέντρωση του εθιμικού υλικού για την αξιολόγησή του στο πλαίσιο της συντάξεως Πολιτικού Κώδικα.

Με τον τρόπο της περισυλλογής των εθίμων αναζητούνταν η μέθοδος ή η δημιουργία των κατάλληλων προϋποθέσεων έτσι ώστε η πολιτική νομοθεσία που θα συντασσόταν να προσέγγιζε κατά το δυνατό στην ελληνική νομική πραγματικότητα, η οποία κατά την Τουρκοκρατία βίωσε υπό δικαιοκτικά καθεστώτα που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ότι ήταν και δημιουργήματα του εν γένει πολιτικο-κοινωνικού καθεστώτος των Ελλήνων, οι οποίοι βρίσκονταν υπό την κυριαρχία των Οθωμανών ή άλλων κατακτητών.

Τα δικαιοκτικά αυτά καθεστώτα ήταν: i. το βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο, που εφαρμοζόταν από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, ii. το εθιμικό δίκαιο, που αποτελούνταν από «εκφράσεις» (αληθών, υπερβολικής διατυπώσεως έως εξωπραγματικών αναφορών ή μη αληθών, ως μη υφιστάμενων) σειράς ποικιλόμορφων τοπικών εθίμων, άσχετα αν ήταν προσαρμολοσμένα, εναρμονισμένα ή απέδιδαν ή εξέφραζαν τις γνώσεις περί δικαίου πεποιοθήσεις των υπόδουλων, με αποτέλεσμα να μην ήταν εφικτή

η γενίκευση της εφαρμογής τους, πριν διευκρινιζόταν η δυνατότητα να εφαρμοστούν μέσα από ένα κωδικοποιημένο νομοθετικό κείμενο, και iii. το οθωμανικό δίκαιο, που ισχύς του επεκτεινόταν σε όλες τις δημοσίες και ιδιωτικού δικαίου σχέσεις, εκτός των οικογενειακού και με προϋποθέσεις κληρονομικού δικαίου υποθέσεων, οι οποίες υπάγονταν με βάση το νομικό καθεστώς των λεγόμενων «προνομίων» στην αποκλειστική δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Κατά συνέπεια τα δικαιικά αυτά καθεστώτα αποτελούσαν κύρια τη νομική πραγματικότητα των Ελλήνων, η διαμόρφωση της οποίας έπρεπε να επιτευχθεί στην ανασυστημένη σε κράτος Ελλάδα με νέες προϋποθέσεις, οι οποίες είχαν δημιουργηθεί και από τις νέες συνθήκες πραγμάτων.

Ο συγκερασμός της διαμορφούμενης νέας νομικής πραγματικότητας με τα λειτουργούντα στοιχεία της προηγούμενης, που θα μπορούσαν ενδεχόμενα να διατηρηθούν, θα αποτελούσε μια λύση που θα οδηγούσε στην ομαλή μετάβαση στο νέο δικαίκο καθεστώς, το οποίο πιστεύεται ότι θα ανταποκρινόταν στις περί δικαίου αντιλήψεις του ελληνικού λαού, σε συνδυασμό με τις ανάγκες λειτουργίας ενός σύγχρονου κράτους. Τέτοιος συγκερασμός μολονότι επιχειρήθηκε δεν μπόρεσε να λειτουργήσει ομαλά.

Η άμεση συνέχεια των νομοθετικών μέτρων, ιδιαίτερα της καποδιστριακής περιόδου, εξειδικεύεται στο περίφημο Διάταγμα της Αντιβασιλείας του Όθωνα «περί Πολιτικού Νόμου», της 23ης Φεβρουαρίου/7ης Μαρτίου 1835, για το οποίο χαρακτηριστικά διατυπώθηκε ότι ίσχυσε από τότε μέχρι την έναρξη λειτουργίας του Αστικού Κώδικα το 1946 «ως [ο] εισαγωγικός νόμος της βυζαντινορωμαϊκής νομοθεσίας» στην Ελλάδα, δηλαδή όπως κατέληξε αυτή ερμηνευτικά να εφαρμοστεί.

Το Διάταγμα αυτό, η τελική νομοτεχνική διατύπωση του οποίου οφειλόταν στην αιτιολογική έκθεση και το σχέδιο της Νομοθετικής Επιτροπής που προεδρευόταν από τον Χριστόδουλο Κλονάρη, το οποίο ως σημειωθεί αποδέχτηκε πλήρως η Γραμματεία της Δικαιοσύνης και η Αντιβασιλεία, προέβλεπε την ισχύ των Πολιτικών Νόμων των Βυζαντινών αυτοκρατόρων, που περιέχονταν στην Εξάβιβλο του Κωνσταντίνου Αρμενόπουλου, ως προσδιοριστική διάταξη του αστικού δικαίου που θα ίσχυε, μέχρις ότου δημοσιευόταν ο Πολιτικός Κώδικας του οποίου η σύνταξη είχε διαταχτεί, ενώ παράλληλα αναγνώριζε την ισχύ των εθίμων (χωρίς προσδιορισμό αν θα ήταν γενικά ή τοπικά), εφόσον πολυχρόνια

και αδιάκοπη συνήθεια ή αποφάσεις δικαστικές καθιέρωσαν, με δύναμη επί πλέον επικρατήσεώς τους έναντι του νόμου.

Τα αποτελέσματα όμως από την εφαρμογή του Διατάγματος του 1835 δεν προσέδωσαν τον αναμενόμενο σκοπό για τον οποίο και θεσπίστηκε, που δεν ήταν άλλος από την κάλυψη ορισμένων δικαιοικών αναγκών μέχρι τη «δημοσίευση» του Πολιτικού δηλαδή του Αστικού Κώδικα που «η σύνταξή του είχε ήδη διαταχτεί».

Έτσι, όλες οι ερμηνευτικές συλλογιστικές ξεκινώντας από τη γραμματική διατύπωση του Διατάγματος: «Οι πολιτικοί νόμοι των βυζαντινών αυτοκρατόρων οι περιεχόμενοι εις την Εξάβιβλον του Αρμενοπούλου θέλουν ισχύει ....», η οποία θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι ενείχε μια εννοιολογική ασάφεια γιατί δεν προσδιόριζε ακριβώς τη συνδυαστική σχέση των δύο μερικότερων περικοπών, διατύπωναν, με βάση το επιλεγόμενο ερμηνευτικό κριτήριο, τελεολογικούς συλλογισμούς, οι οποίοι θα μπορούσαν να θεωρηθούν ότι προσέγγιζαν ιδιαίτερα το πνεύμα της «ερμηνείας» του Διατάγματος, χωρίς όμως την καθαυτή ερμηνεία να την προσδιορίζουν πειστικά, γιατί παραγνώριζαν την όλη γραμματική του διατύπωση.

Κι αυτό γιατί από την όλη διατύπωση του Διατάγματος, σε συνδυασμό με τον επίτιτλό του «περί Πολιτικού Νόμου», θα μπορούσε να θεωρηθεί η Εξάβιβλος ότι αποτελούσε τον «Πολιτικό Νόμο» («μεχρισού δημοσιευθή ο πολιτικός κώδικς του οποίου την σύνταξιν διετάξαμεν ήδη»), ο οποίος περιείχε τους «πολιτικούς νόμους των βυζαντινών αυτοκρατόρων», κατά συνέπεια έπρεπε η εφαρμοστέα διάταξη να αποτελεί επίσημο βυζαντινορωμαϊκό νομοθέτημα, επικυρωμένο κατά τη νόμιμη διαδικαστική βυζαντινή τάξη, και να έχει περιληφθεί στην Εξάβιβλο (διπλή προϋπόθεση). Θα μπορούσε όμως με τελεολογική ερμηνευτική συλλογιστική να θεωρηθεί ότι η κύρια βάση του Διατάγματος ήταν οι «πολιτικοί νόμοι των βυζαντινών αυτοκρατόρων» οι οποίοι περιέχονταν συνήθως στην Εξάβιβλο, η οποία κατά την Τουρκοκρατία είχε ταυτιστεί με το βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο και προκρίθηκε ως ενσύνοπτη συλλογή με αναγωγές στο δίκαιο των χρόνων της Αλώσεως.

Τελική όμως εξέλιξη των ερμηνευτικών λύσεων του Διατάγματος του 1835 ήταν να «κρατήσει» η άποψη – η οποία συγκέντρωσε μια «γενική σιωπηρή συναίνεση» – που αναφερόταν στην ισχύ των απώτερων πηγών της Εξάβιβλου, η οποία ήταν γνωστό ότι αποτελούσε μια χρηστική συλλογή του βυζαντινορωμαϊκού δικαίου, βασιζόμενη κυρίως στα Βασιλικά, των οποίων το δίκαιο στηριζόταν ή προερχόταν από

το Corpus Juris Civilis του Ιουστινιανού, με αποτέλεσμα την αναγωγική χρήση των σχετικών ερμηνευτικών έργων της γερμανικής επιστήμης του Pandektenrecht, που απέδιδαν το γλωσσογραφημένο Corpus Juris Civilis, όπως είχε διαμορφωθεί από το γερμανικό κοινοδίκαιο, για να συμβάλουν έτσι οι επικροτούντες την πιο πάνω άποψη στην ουσιαστική «εκτροπή» της ορθής εννοιολογικής ερμηνείας του Διατάγματος του 1835. Και έτσι αντί της «χρήσεως» του δικαίου των χρόνων της Αλώσεως πραγματοποιούνταν με την ευρύτατη πιο πάνω ερμηνεία η πλήρης χρησιμοποίηση του Corpus Juris Civilis του Ιουστινιανού.

Η «εκτροπή» όμως εκ της ορθής ή της θεωρούμενης ως ορθής ερμηνείας του Διατάγματος του 1835, η οποία δεν αφορούσε μόνο στο α' εδάφιο του Διατάγματος αλλά και στο β' που διελάμβανε τις προϋποθέσεις ισχύος των εθίμων, συνέβαλε σε μια «ανώμαλη» εξέλιξη του ελληνικού δικαίου από το 1835 μέχρι το 1946, έτος δηλαδή που άρχισε να ισχύει ο Αστικός Κώδικας, «εκτροπή» βέβαια η οποία δεν ήταν η μοναδική την οποία αντιμετώπισε η ενγένει εξέλιξη του ελληνικού δικαίου.

V. Τα δικαιικά προβλήματα των Νέων Χωρών: Υπήρξαν όμως κι άλλες «εκτροπές», οι οποίες ήταν άμεσα συνδεδεμένες και συναρτημένες με διεθνείς υποχρεώσεις της Ελλάδας, που βασιζόνταν σε συνολογούμενες διεθνείς Πράξεις με ξένες χώρες, οι οποίες ρύθμιζαν ιδιωτικά δικαιώματα που είχαν κτηθεί υπό τα νομικά καθεστώτα των χωρών αυτών.

Τα δικαιώματα αυτά «επιβίωναν» στο πλαίσιο του ελληνικού δικαίου, ρυθμιζόμενα όχι απ' αυτό αλλά σύμφωνα με τους συνολογούμενους όρους των Πράξεων εκείνων με τις οποίες η Ελλάδα σταδιακά διεύρυνε τα γεωγραφικά της όρια, με αποτέλεσμα, ορισμένες χρονικές περιόδους, να «λειτουργεί» στην Ελλάδα, παράλληλα με το ελληνικό, αλλοδαπό δίκαιο, οι ρυθμίσεις του οποίου υπερίσχυαν, αποκλειστικά, σε ορισμένες, ρητά προσδιοριζόμενες δικαιικές σχέσεις των διατάξεων του θετού ελληνικού δικαίου.

Η «επιβίωση» αυτή των ιδιωτικών δικαιωμάτων ήταν η επακόλουθη επίπτωση της σταδιακής διευρύνσεως των εδαφικών ορίων του ελληνικού κράτους.

Η ουσιαστική διαμόρφωση των δικαιωμάτων αυτών, που συνδέονταν άμεσα με το καθεστώς της ιδιοκτησίας, υπέστη, κατά τη διάρκεια των διαφόρων χρονικών περιόδων, κάτω από την επήρεια του δικαίου του ίδιου ή του διαφορετικού κάθε φορά κατακτητή, βαθιές μεταβολές,

που εξικνούνταν μέχρι τη διαφοροποίησή τους, σε τέτοιο βαθμό, ώστε να παρατηρούνται αλλοιώσεις, τόσο στην αρχική μορφή όσο και στο μεταγενέστερο περιεχόμενό τους.

Η υπαγωγή όμως των δικαιωμάτων αυτών υπό το νέο διάδοχο ελληνικό νομικό καθεστώς δημιούργησε πληθώρα νομικών προβλημάτων, που άρχισαν το 1830, ταυτόχρονα με τη συνομολόγηση των Πρωτοκόλλων της Ανεξαρτησίας της Ελλάδας, έγιναν πιο έντονα μετά το 1881, με την προσάρτηση της Θεσσαλίας, ενώ μετά την απελευθέρωση των Νέων Χωρών, το 1912-1913, δημιούργησαν πλέον νομικό καθεστώς, με ιδιαίτερους προβληματισμούς στη νομοθεσία και στη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων, έτσι ώστε η αναγωγική «χρήση» του δικαίου του προηγούμενου κυριάρχου, στις περισσότερες των ελληνικών επαρχιών που απελευθερώθηκαν μετά το 1821, δηλαδή του οθωμανικού δικαίου, να αποτελεί πραγματικό γεγονός.

Οι αναγωγές αυτές στο οθωμανικό δίκαιο ήταν έμμεσες, αρχικά, όπως στις ρυθμιστές ιδιωτικές σχέσεις που προέκυψαν μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας το 1881, υπήρχαν όμως και περιπτώσεις σύμφωνα με τις οποίες οι αναγωγές ήταν άμεσες, ρυθμιστικές των κερτημένων ιδιωτικών δικαιωμάτων, που υπήρχαν ιδιαίτερα στις Νέες Χώρες μετά το 1912-1913, κι αυτό γιατί δεν προβλεπόταν νομοθετικά (διαχρονικά), στις σχετικές διεθνείς και ελληνικές νομοθετικές ρυθμίσεις, αναλογική εξομίωση με παρόμοιους (ή προσομοιάζοντες) «ελληνικούς» (βυζαντινορωμαϊκούς) νομικούς θεσμούς, αλλά αυτούσια αναγνώριση ιδιωτικών δικαιωμάτων που είχαν κτηθεί σύμφωνα με την οθωμανική νομοθεσία: αναγνώριση, η οποία ως νομική κατάληξη είχε τη χρησιμοποίηση μόνο των εξωτερικών εννοιολογικών στοιχείων του οθωμανικού δικαίου, για τη νομιμοποιητική τεκμηρίωση των προϋποθέσεων κτήσεως των σχετικών δικαιωμάτων, τελείως διαφορετικής φύσεως σε σχέση με τα αναγνωριζόμενα δικαιώματα, τα οποία, στη συνέχεια, θα υπάγονταν στις κείμενες διατάξεις του ελληνικού δικαίου.

Διαπιστώνεται έτσι ότι τα δικαιώματα αυτά, κάθε φορά που γινόταν ένταξη γεωγραφικών διαμερισμάτων στην ελληνική επικράτεια, χωρίς να ενδιαφέρει απόλυτα ο τρόπος, αν ήταν με αιτία πολέμου ή εξαιτίας παραχωρήσεως, διαρρυθμίζονταν με διαφορετικό νομικό τρόπο.

Αποτέλεσμα ήταν, άλλοτε να υπάρχει απώλεια των υφιστάμενων δικαιωμάτων, άλλοτε μείωση ή ελαχιστοποίηση της πραγματικής φύσεως (πλήρους ή περιορισμένης ισχύος) των δικαιωμάτων αυτών, σύμφωνα με τα υφιστάμενα πραγματικά εννοιολογικά δεδομένα του ελληνικού

(βυζαντινορωμαϊκού) δικαίου, και, άλλοτε διεύρυνση του περιεχομένου τους, όπως στις Νέες Χώρες με τις ρυθμιστικές διατάξεις του Νόμου 147/1914, οι οποίες ουσιαστικά εισήγαγαν στην ελληνική έννομη τάξη το βασικό λειτουργικό πλαίσιο των ρυθμίσεων του οθωμανικού δικαίου.

Η κύρια, βέβαια, αιτία των καταστάσεων αυτών ήταν οι σχετικές διεθνείς Συνθήκες που υπογράφηκαν, οι οποίες προέβλεπαν ουσιαστικές διαρρυθμίσεις ορισμένων ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων. Η ουσιαστική, όμως, αιτία ήταν η διαφορετική φύση των δύο δικαίων, του μουσουλμανικού-οθωμανικού, που προΐσχυε στις επαρχίες που προσαρτήθηκαν στην Ελλάδα, και του ελληνικού, που ως διάδοχο δίκαιο έπρεπε να λάβει μια μέριμνα για τις αναγνωρίσεις των προηγουμένως υφιστάμενων δικαιοκτών αυτών καταστάσεων του προγενέστερου δικαίου. Από τη μέριμνα, όμως, μέχρι του σημείου ορισμένες να τις παραγνωρίζει κι άλλες να τις μειώνει ή να τις διευρύνει (σύμφωνα με τη συνηθέστερη δικαιοκή πρακτική του ελληνικού δικαίου) υπάρχει μια κάποια διαφορά.

Έτσι η τύχη ορισμένων ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων μετά την Επανάσταση του 1821 ήταν επισφαλής, εξαιτίας της αδιαμόρφωτης έννοιάς τους, σε σχέση με την πιθανολογούμενη αντιστοιχία τους με «παρόμοιους» (ή προσομοιάζοντες) «ελληνικούς» (βυζαντινορωμαϊκούς) νομικούς θεσμούς, η οποία, εξαιτίας της «αδυναμίας» κατανόησης της πραγματικής φύσεως του περιεχομένου τους, οδηγούσε στις πολύ περιορισμένες δυνατότητες ικανοποίησης της αναγνώρισης των προβλλόμενων σαν κεκτημένων ιδιωτικών δικαιωμάτων, ενώ μετά το 1881 και ιδιαίτερα μετά το 1912-1913, η αναγνώριση των δικαιωμάτων αυτών πραγματοποιήθηκε σε πιο ουσιαστική βάση, άλλοτε με την ακούσια «αρωγή» της δικαστηριακής πρακτικής (1881) και άλλοτε με τις ρυθμιστικές διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (1912-1913).

Η αναγνώριση όμως αυτή συντέινει: α) στη νομιμοποίηση της λειτουργικής χρήσεως του οθωμανικού δικαίου, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις των κεκτημένων ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων, από το 1881 μέχρι το 1946, με βάση τις ρυθμίσεις της σχετικής με τα δικαιώματα αυτά ελληνικής νομοθεσίας, και β) στη συνεχιζόμενη μέχρι σήμερα αναγωγική χρήση της ίδιας νομοθεσίας, αναφερόμενης ευθέως σε οθωμανικούς γαιοκτητικούς θεσμούς, η οποία ουσιαστικά «λειτουργεί», παρά τη ρητή κατάργησή της, με βάση τις διαχρονικού δικαίου διατάξεις του ΕισΝΑΚ.

Με τις αναγνωρίσεις αυτές διατηρήθηκε, ιδιαίτερα στις Νέες Χώρες, μετά το 1912-1913, μια αναγκαστική και παράλληλη «σύμπλευση» των δύο δικαίων, του μουσουλμανικού-οθωμανικού και του ελληνι-

κού (βυζαντινορωμαϊκού), που θεωρητικά και πρακτικά απέβλεπε στην προστασία ορισμένων ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων, εμπράγματης μορφής, τα οποία με τον τρόπο αυτό ανάχθηκαν σε δικαιώματα σπουδαίας νομικής αξίας, έτσι ώστε για χάρη τους, κάθε φορά, να διακινδυνεύει η ενότητα της εφαρμογής της κείμενης ελληνικής νομοθεσίας.

Με την τελευταία αυτή «εκτροπή» της όλης εξελικτικής πορείας του ελληνικού δικαίου, η οποία δεν ήταν καθολική, σε όλο το φάσμα ισχύος του δικαίου, αλλ' ειδικής φύσεως και μορφής, εξειδικεύτηκε η έκταση της «χρήσεως» του οθωμανικού δικαίου, για ορισμένες μόνο κεκτημένες ιδιοκτησιακές σχέσεις. Η «χρήση» αυτή, όμως, είχε ως επακόλουθη νομική αιτία την «αναγνώριση» ευθέως από την ελληνική νομοθεσία (Νόμος 147/1914, που καταργήθηκε το 1946) δικαιοκείμενου του οθωμανικού δικαίου, δηλαδή του οθωμανικού Νόμου περί Γαιών του 1858, ο οποίος «ίσχυσε» στις Νέες Χώρες τυπικά μέχρι το 1946 σαν «θετό» δίκαιο, παράλληλα με το κείμενο ελληνικό δικαιοκείμενο.

Συμπερασματικά θα μπορούσε να διατυπωθεί ότι το ελληνικό δίκαιο, ιδιαίτερα στη νεοελληνική περίοδο, από το 1821 και μετέπειτα, είχε μερικότερες εξελικτικές περιόδους, στις οποίες ιδιαίτερο χαρακτηριστικό στοιχείο ήταν η προσπάθεια δημιουργίας δικαίου, δικαίου ελληνικού, προσπάθεια, όμως, η οποία, εξαιτίας πολυποίκιλων παραγόντων, δεν «ευτύχησε» να ολοκληρωθεί και να αποκτήσει μια δικαιοκείμενη «αυτάρκεια», απαραίτητη για την ομαλή εξέλιξη του δικαίου.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό στοιχείο, που προερχόταν από τις ιδιαίτερες διατάξεις των περιλαμβανόμενων στις διάφορες διεθνείς Πράξεις ρυθμίσεις για την Ελλάδα, που αφορούσαν τις σχετικές με την «οθωμανική ιδιοκτησία» αναγνώριση ορισμένων γαιοκτητικών θεσμών, αποτέλεσε την οριακή αιτία να κλονιστεί η δικαιοκείμενη ενότητα της ελληνικής επικράτειας, με τελικό αποτέλεσμα να θεωρείται ότι η αναγνώριση των θεσμών των προηγούμενων κυριάρχων της χώρας μας, έστω κι αν η αναγνώριση αυτή αφορούσε μόνο σε κεκτημένα σύμφωνα με το οθωμανικό δίκαιο, πλήρη ή περιορισμένα, ιδιωτικά δικαιώματα (μη ισχύοντα ή μη εφαρμοζόμενα στην Ελλάδα, σύμφωνα με το βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο), ήταν η επακόλουθη επίπτωση, ίσως και το «τίμημα», της αναδημιουργίας και της περαιτέρω επεκτάσεως του ελληνικού κράτους, που επιτεύχθηκε σταδιακά με τις διευρύνσεις των γεωγραφικών του ορίων, είτε αιτία πολέμου είτε αιτία παραχωρήσεως.

Τα χαρακτηριστικά αυτά στοιχεία από την ιστορική πορεία του νεοελληνικού δικαίου, ιδιαίτερα την περίοδο από την Επανάσταση του

1821 μέχρι την απελευθέρωση των Νέων Χωρών, δεν θα μπορούσαν να αποδώσουν με πειστικότητα μια συνεπή εξέλιξη της δικαιοκτικής ενότητας της ελληνικής επικράτειας, η οποία, όμως, μόνο από την άποψη της πολιτικής και πολιτειακής της ενότητας εμφάνισε μια εδαφική ολοκλήρωση με την Παλιγγενεσία των Νέων Χωρών.

Η ανάπτυξη του Παναηγουρικού Λόγου ακολουθεί τη ροή της εκφωνήσεώς του, παραλείποντας τις υποσημειώσεις, για την αποφυγή διασπάσεως της προσοχής του αναγνώστη από τις αναφερόμενες και αξιολογούμενες θέσεις της κεντρικής θεματικής του Παναηγουρικού.

